

Die noodsaak daarvan om metateoretiese vertrekpunte ten opsigte van werklikheidsbeskouing in prakties- teologiese wetenskapsbeoefening uit te spel

F.W. de Wet
Praktiese Teologie
Skool vir Kerkwetenskappe
Potchefstroomkampus
Noordwes-Universiteit
E-pos: fritz.dewet@nwu.ac.za

Abstract

The necessity of explicating metatheoretical assumptions regarding the view on reality in scientific practical theological research

This article is the second in the research project “Metatheoretical assumptions in Practical Theology”. In this project – as indicated in the previous article – a group of reformed theologians is elucidating and discussing their metatheoretical and other perspectives regarding research in Practical Theology. In this article the necessity to explain metatheoretical assumptions concerning a view on reality, is discussed from a reformed perspective. The practical theological implications of a view on reality with its roots in the sixteenth-century protestant Reformation are critically compared with an alternative view on reality in the contemporary context which focuses more on the horizontal dimension of the action events taking place in praxis. This comparison is done with a view to responding to this alternative view in a responsible way. Essential characteristics of the sixteenth-century reformed view on reality seem to be its Scripture-determined vision and theocentric focus as well as the way in which human life and actions are represented as reflections of the “imago Dei”. The need to critically reflect on these characteristics and to newly align this view on reality with respect to challenges posed in the contemporary context, is explored.

Opsomming

Die noodsaak daarvan om metateoretiese vertrekpunte ten opsigte van werklikheidsbeskouing in prakties-teologiese wetenskapsbeoefening uit te spel

Hierdie artikel is die tweede resultaat van die navorsingsprojek "Metateoretiese vertrekpunte in Praktiese Teologie". In hierdie projek – soos in die vorige artikel aangedui word die meta - teoretiese en ander vertrekpunte van 'n groep reformatoriese navorsers in Praktiese Teologie eksplisiet gemaak en die invalshoeke by die ondersoek van die praxis aangetoon. In hierdie artikel word die noodsaak daarvan vanuit 'n reformatoriese perspektief beredeneer om metateoretiese vertrekpunte uit te spel ten opsigte van die werklikheidsbeskouing. Die prakties-teologiese implikasies van 'n werklikheidsbeskouing, met sy wortels in die sestiende-eeuse protestantse Reformasie, word krities vergelyk met en verantwoord ten opsigte van 'n alternatiewe werklikheidsbeskouing in die kontemporêre konteks wat meer fokus op die horisontale dimensie van handelings wat in die praxis plaasvind. Essensiële karaktertrekke van die sestiende-eeuse reformatoriese visie op die werklikheid blyk die skrifbepaalde lens te wees waardeur gekyk word, asook die teosentriese fokus en die manier waarop menslike handelings voorgestel word as 'n weerspieëling van die "imago Dei". Die noodsaak daarvan om kritiese verantwoording van hierdie wêreldbeskoulike aspekte te doen en om dit opnuut te rig ten opsigte van die uitdagings wat daaraan in die kontemporêre konteks gestel word, word bespreek.

1. Inleiding

Aangesien prakties-teologiese navorsing in besonder gerig is op die waarneembare wêreld waarin menslike handelings in die verbintenis/gebrek aan verbintenis daarvan met goddelike handelings ondersoek word, sou metateoretiese besinning oor die navorser se werklikheidsbeskouing een van die eerste aspekte wees ten opsigte waarvan verantwoording moet plaasvind. 'n Gebrek aan verantwoording ten opsigte van die bepalende en sturende invloed van 'n werklikheidsbeskouing sou op blinde wetenskapsbeoefening neerkom. Volgens Dingemans (1996:133) berus alle (religieuse) spreke en handelings in die eerste instansie op interpretasies van die werklikheid. 'n Mens kan die werklikheid beskou as "goddelik" of as 'n "samespel van natuurkragte". Verder kan die werklikheid ook as gedetermineerd, kontingent, toekomsgerigte evolusie of as herhalende siklusse beskou word. Op grond van dergelike "verklarende interpretasiekaders" of "paradigmata" ontstaan kommunikasie, maar ook

(geloofs)belewing en vorms van gerigte handelings. Op hierdie manier kan daar sprake wees van die mens se siening en ordening van die werklikheid in die lig van 'n begrip van God/'n god (*sub specie aeternitatis*).

'n Mens se werklikheidsbeskouing is die denkkonstruksie waarin die raamwerk vir die samehang van dit wat as werklikheid beleef word, op 'n voorwetenskaplike manier saamgestel word. Sodoende kan 'n visie en interpretasienetwerk ontwikkel ten opsigte van die ontstaan, wese en doel van die wêreld waarin die menslike lewe ingebed is – in die sigbare sowel as onsigbare dimensies daarvan. Werklikheidsbeskouing is die groot prent (*big picture*) wat elke mens se daaglikse besluite en handelings bepaal (Colson & Percy, 1999:ix). Dit is verder ook die omvattende raamwerk van die mens se basiese oortuigings oor die dinge waarin ons bestaan ingebed is en wat as 'n gids funksioneer waarmee ons onself ten opsigte van die lewe oriënteer (Wolters, 2005:2-5).

In hierdie artikel word verslag gedoen van een van die eerste aspekte waarop in die navorsingsprojek “Metateoretiese vertrekpunte in Praktiese Teologie” gefokus word. Die praktiese teoloog moet hom-/haarself eers metateoreties oriënteer ten opsigte van sy/haar voorwetenskaplike beskouing van die werklikheid. Daarna kan oorgegaan word tot die hermeneutiese vraag rakende die verstaan en interpretasie van verskynsels en patrone wat in die gebeurlikheidsdimensie/handelingsveld van die werklikheid waargeneem word en hoe daar op wetenskaplike vlak teorieë rakende die praksis ontwerp kan word. Die oriëntasie moet verder geskied ten opsigte van die gebeurlikheidsdimensie in die werklikheid as fokuspunt van die handelingswetenskaplike benadering van Praktiese Teologie.

Die prakties-teologiese navorser moet hom-/haarself in 'n wêreld posisioneer waarin daar weens onder andere ontwikkelings in natuurwetenskaplike teorievorming en stromings in kulturele konteks voortdurend vanuit nuwe invalshoeke gekyk word na die aard van die werklikheid waarin ons leef. Daar word ook gekyk na moontlike doelmatighede en wetmatighede wat ingebou mag wees en teleologiese aspekte wat dit in 'n sekere rigting laat ontwikkel/ontplooï. Newport (1998:40) wys op die onderliggende rol wat werklikheidsbeskouing in die afgrensing van die eie teenoor ander benaderings speel:

Each of us has a worldview, or vision, of life. It may or may not be organized, but it makes up a framework of fundamental considerations which give context, direction and meaning to our lives. What is new and remarkable today is our increasing

awareness of how worldviews affect both our perceptions of the world and our actions. Conflicts in life and even in science, we are discovering, come down to differences in underlying worldviews.

In die lig van hierdie opmerkings van Newport sou dit dus nie alleen nodig wees om die eie werklikheidsbeskouing (en die rigting wat dit aan die eie prakties-teologiese denke gee) te omskryf nie, maar sou dit ook noodsaaklik wees om rekening te hou met die spanningsveld waarin daar gestaan word met die prakties-teologiese implikasies van ander beskouings rakende die werklikheid. Die doel van die verkenning van 'n alternatiewe werklikheidsbeskouing sou wees om kritiese verantwoording te doen van moontlike leemtes wat daar in die eie beskouing mag wees. Wanneer die eie werklikheidsbeskouing nie krities beoordeel word nie, kan 'n eensydige persepsie oor die werklikheid en die dinamika van die handelings in die gebeurlikheidsdimensie daarvan, ontstaan. 'n Versterkte werklikheidsbeskouing kan die oorsaak wees dat absolutisties en oorvereenvoudigend met verskynsels in die werklikheid omgegaan word.

Die noodsaak vir kritiese refleksie kan geïllustreer word deur die manier waarop daar in kritiese realisme met kennis van die werklikheid omgegaan word. Die posisie wat deur kritiese realisme ingeneem word, staan lynreg teenoor naïewe realisme. Laasgenoemde gaan van die standpunt uit dat daar 'n eksakte ooreenkoms tussen kennis en die werklikheid waarna dit verwys, kan bestaan. In kritiese realisme word erken dat daar 'n objektiewe wêreld bestaan en dat dit moontlik is om dit op 'n geldige, betroubare manier te ken. Daar word egter terselfdertyd rekening gehou met die voorafingename posisie waardeur 'n mens se beskouing ten opsigte van die werklikheid gekleur kan word en wat daarom 'n voortgaande kritiese refleksie rondom die essensiële elemente van die eie benadering noodsaak (vgl. Barrett, 2000:308). Hierdie benadering vermy, volgens Naugle (2002:324), die arrogansie van modernisme aan die een kant en die troosteloosheid en onsekerheid van postmodernisme aan die ander kant. Hierdie benadering neem eerder 'n getempered, nederige houding ten opsigte van die verkryging van en refleksie rondom kennis in.

In die lig van die voorafgaande bespreking word in hierdie artikel agtereenvolgens aan die volgende aspekte aandag gegee:

- Die verkenning van 'n werklikheidsbeskouing wat voortvloei uit die denke van die sestiende-eeuse Reformasie en die implikasies daarvan vir prakties-teologiese wetenskapsbeoefening. (Die na-

vorsers wat by hierdie projek betrokke is, se wortels lê in hierdie beskouing.)

- Die verkenning van 'n alternatiewe werklikheidsbeskouing waarin die klem meer op die horisontale betrokkenheid van God by die wêreld lê en die implikasies daarvan vir prakties-teologiese wetenskapsbeoefening.
- Nadat die implikasies van bogenoemde alternatiewe werklikheidsbeskouing verwerk is, volg 'n kritiese verantwoording ten opsigte van sleutelemente in die eie werklikheidsbeskouing waarmee 'n navorser, met sy/haar wortels in die denke van die sestiende-eeuse Reformasie, die prakties-teologiese ondersoekveld in die 21e-eeuse konteks op 'n toereikende en gebalanseerde manier kan benader.

2. 'n Werklikheidsbeskouing wat voortvloei uit die denke van die sestiende-eeuse Reformasie en die implikasies daarvan vir prakties-teologiese wetenskapsbeoefening

Van der Walt (1991:19, 29) kwalifiseer die visie vir vernuwing wat onderliggend aan die konsep van reformasie is, soos volg: Reformasie (vernuwing) is verteenwoordigend van 'n spesifieke soort verandering waarin die volgende faktore onderliggend is: die nuwe word beklemtoon; daar is 'n spesifieke verhouding tussen die nuwe en die oue wat dit voorafgaan; en 'n hernude totstandkoming van helder kriteria, beginsels of norme van die verlede wat steeds in die huidige geldig moet wees, word beklemtoon. Die verandering wat gevisualiseer word, het egter nie net met 'n temporele dimensie (vanaf die huidige terug na die verlede/retrospektief) te doen nie, maar veral met die kwalitatiewe (prospektiewe).

Die reformatoriese visie op die werklikheid as vertrekpunt waarmee in hierdie navorsingprojek gewerk word, vind sy wortels in die sestiende-eeuse protestantse Reformasie – 'n beweging waarin die bybelse leer aangaande die diepte en omvang van God se openbarende handelings rakende die skepping, verlossing uit sondeverlorenheid en voleindiging van alle dinge opnuut ontdek is. Die begeerte om slegs volgens die Skrif te lewe, eerder as volgens die Skrif gepaard met tradisie, is kenmerkend van hierdie benadering. Die gedagte van voortdurende reformasie (*semper reformanda*) word beklemtoon. Die handeling van voortdurende reformasie bestaan daarin om telkens deur die Skrif gereformeer te word (Hand. 17:11; Rom. 12:2) eerder as om volgens onbevraagtekende tra-

disies te lewe (Wolters, 1992:1; Van der Walt, 2010:81). Die denke van Calvyn het bepaald die grootste invloed uitgeoefen op die reformatoriese benadering waarvan in hierdie navorsingsprojek sprake is.

Met die opkoms van die Verligting en latere ontwikkelings ten opsigte van 'n positivistiese benadering tot wetenskapsbeoefening, het die beskouing toenemend posgevat dat 'n geloofsperspektief op die werklikheid ('n perspektief waarin nie alleen met sigbare elemente rekening gehou word nie, maar ook met die "onsigbare" teenwoordigheid van God), die objektiewe en akkurate beskrywing van empiriese waarneming in gedrang kan laat kom.

In the past centuries, the secular world asserted a dichotomy between science and religion, between fact and value, between objective knowledge and subjective feeling. As a result, Christians often think in terms of the same false dichotomy, allowing our belief system to be reduced to little more than private feelings and experience, divorced from objective facts. (Colson & Percy, 1999:ix; vgl. Vanhoozer, 2003a:16.)

In kringe waarin die sestiende-eeuse Reformasie steeds sy invloed uitgeoefen het, het hierdie dichotomie aanleiding gegee tot die behoefte aan die ontwikkeling van 'n raamwerk waarin die samehang tussen die goddelike werklikheid en die sigbare dimensie van die aardse lewe en kringe/terreine waarin dit ontplooi, op 'n omvattende manier tot uitdrukking gebring word. Ten einde 'n omvattende raamwerk vir die interpretasie van en leef in die werklikheid te beskryf, is toenemend van die filosofiese term *wêreldbeskouing* (*Weltanschauung*) gebruik gemaak – 'n benaming wat sy bestaan waarskynlik aan Immanuel Kant te danke het (Naugle, 2002:58).

Whether it is understood theologically as a theistic system exhibiting the rational coherence of the biblical revelation or embraced as an overall narrative of creation, fall, redemption, Christianity as a worldview has risen to considerable prominence in the last 150 years. (Naugle, 2002:4.)

Reformatoriese nadenke ten opsigte van 'n werklikheidsbeskouing het in die twintigste eeu 'n kenmerkende profiel ontwikkel van 'n omvattende visie op en sisteem vir die lewe met 'n kulturele en sosiale gerigtheid wat voortspruit uit 'n diepgevoelde begeerte om die soewereiniteit van God – soos Hy Hom in die Skrif openbaar – op alle gebiede van die lewe en werk te gehoorsaam (vgl. veral Kuyper, 1899; Bavinck, 1913; Schaeffer, 1985; Wolters, 2005:2, 79; Naugle, 2002:6).

Wanneer daartoe oorgegaan word om die essensiële kenmerke van bogenoemde reformatoriese benadering te identifiseer, sou na Welker (1991:394) se tipering verwys kon word. Hierdie reformatoriese benadering sou tegelykertyd as merkers van 'n omvattende, rigtinggewende wêreldbeskoulike raamwerk vir die inrigting van die eie prakties-teologiese denke in die gerigtheid daarvan op die gebeurlikheidsdimensie in die werklikheid kon dien. Welker beskou die reformatoriese benadering as 'n teologiese rigting:

- wat altyd weer vra na oriëntering van denke ten opsigte van die Woord van God;
- wat die soewereiniteit van God altyd weer beklemtoon; en
- wat die verskil tussen Skepper en geskapene altyd weer inskerp.

Die hart van bogenoemde reformatoriese visie op die werklikheid en die wêreldbeskouing wat daaruit voortvloei, bestaan in die vertrekpunt dat *die Skrif as primêre kenbron vir interpretasie* dien (vgl. Wolters, 2005:7). Erkenning word gegee aan die feit dat deur blote waarneming van die patrone wat in die sigbare wêreld waarin ons leef, ingebed is, 'n mens, kragtens die goddelike bewussyn (*sensum divinitatis*) wat in elke mens gesetel is, afleidings kan maak oor die onsigbare betrokkenheid van God by hierdie sigbare werklikheid. Sy ewige krag en goddelikheid straal uit die werke van sy hande (Calvijn, 1956; *Inst.* 1.5.2; vgl. Van den Brink, 1999:159). Alleen wanneer die werklikheid deur die lens van die Skrif beskou word, kan die manier waarop God by die sigbare werklikheid betrokke is en die skeppingsmatigheid van die wêreld, die ware toestand waarin dit verkeer en die goddelike doel waarheen dit op pad is, duideliker en meer volkome waargeneem word (Calvijn, 1956; *Inst.* 1.6.1; vgl. NGB art. 2, 7). Die bron van die lig wat deur die Skrif op die werklikheid waarin ons lewe gewerp word, bestaan daarin dat God Hom in sy Woord openbaar. Alle kennis wat mense nodig het om in hierdie lewe tot eer van God en tot hulle saligheid te kan lewe, word in die Skrif geopenbaar. Die duidelikheid en volkomenheid wat onderliggend aan hierdie Skrifbeskouing is, gee aan die waarnemer 'n gesagvolle bron om dit wat in die werklikheid waargeneem word, op 'n betroubare en toereikende manier te interpreteer. Hierdie reformatoriese Skrifbeskouing loop uit op die kenmerkende benadering van Skrifgebruik dat die koersaanduidende element vir die inrigting van die lewe as 'n primêre beweging vanaf die Skrif en die gesonde, lewensvernuwende beginsels wat daaruit voortvloei, na die handelingspraxis van die geloofslewe deurgetrek word (Venter, 1995:182). Enigiets wat in stryd met die Skrif is, werk deformerend,

verduisterend en korrupterend in op die oriëntasie ten opsigte van die verstaan van die werklikheid.

'n Verdere essensiële kenmerk van bogenoemde reformatoriese werklikheidsbeskouing is dat dit (op grond van die manier waarop Godsopenbaring in die Skrif verstaan word) 'n allesomvattende manier aandui waarop God self in sy *soewereiniteit* (vrymagtigheid) by die werklikheid betrokke is (vgl. Van der Walt, 2009:372).

Nicht ein Prinzip, nicht eine Denkfigur, nicht eine Lehre, nicht einmal ein Gottesgedanke oder Glaubenssatz, sondern Gott *selbst*, Gottes sich selbst zur Wirkung bringende Wirklichkeit – das ist der Anfang und das Ende, das Zentrum und der Horizont, von dem her die reformierte Theologie und die nach Gottes Wort reformierten Kirchen immer erneut ihre Orientierung, ihre Weisung und ihre Befreiung empfangen. (Welker, 1991:395.)

'n Kenmerkende *teosentriese beskouing* van God kom na vore – as die Een uit Wie, deur Wie en tot Wie alle dinge is, wat op 'n trinitariese wyse by die gebeurlikheidsdimensie in die werklikheid betrokke is. Die oorsprong en voortgang van die heelal word terugherlei na die skeppende werk van God. Die orde, wetmatighede en doelmatighede wat in die skepping opgesluit is, word deur die wil en welbehae van die Skepper alleen bepaal. Patrone van versteurdheid en disintegrasie in fundamentele verhoudings wat in die werklikheid waarneembaar is, word vanuit die Skrif geïnterpreteer as 'n toestand van radikale slawerny aan verganklikheid weens die werking van sonde (vgl. Dingemans, 1996:177). Alleen deur die verlossende werk van Jesus Christus (as die gekruisigde en opgestane Here wat Hom volledig met die sigbare en tasbare dimensie van die werklikheid geïdentifiseer het deur vlees te word) word mense en die skepping waarin hulle lewe ingebed is, radikaal (volmaak) bevry van hierdie verganklikheid. Die toekoms en die voleindiging waarop die skepping afstuur, is in die teenwoordigheid van die handelende God geanker. Deur die heiligende werking van sy Heilige Gees in die sfeer van sy koninkryk laat God alles op die verheerliking in 'n ewige lewensgemeenskap met Hom afstuur (vgl. Wolters, 2005:11; Naugele, 2002:xx). Sonder God se wil kan niks gedoen word om hierdie werklikheid te laat ontwikkel tot die ware doel waarvoor dit bestem is nie. In hierdie benadering kom al die eer alleen aan God toe; sonder sy genadige betrokkenheid is niks moontlik nie. Hy is inderdaad die Een uit Wie, deur Wie en tot Wie alle dinge is.

In hierdie reformatoriese benadering word nie alleen met die beskouing gewerk dat die menslike lewe in 'n *verhouding van totale afhanklikheid* in die goddelike lewe ingebed is nie (Van der Walt, 2009:372), maar ook met die beskouing dat die mens veronderstel is om die heerlijkheid van God te *weerspieël*. Volgens Zimmermann (2004:30) is die konsep van *imago Dei* 'n sentrale element in die manier waarop Calvyn en die reformatoriese teologie wat uit sy denke voortvloei, die openbaringsteologie met ontologie, soteriologie en etiek verbind. Vir Calvyn is die hart van reformasie in die reformasie/herstel van die beeld van God in die sondegebroke mense geleë (*in renovatione imaginis Dei*). Reformasie van die hart is die hart van reformasie (Van der Walt, 1991:28).

Die handelings waardeur die herstel van die beeldskap van God in die mens ter sprake kom, word van begin tot einde deur goddelike genade bewerk. Menslike handelings wat in die vernuwingsproses ter sprake kom, is begenadigde handelings. Ons het nie die oë om God se werke te sien nie, tensy ons oë deur die innerlike openbaring van God deur die geloof verlig word (Calvijn, 1956; *Inst.* 1.5.9). Alleen in geloofsverbondenheid met Jesus Christus, deur die kragtige werk van die Heilige Gees, kan die ineengekrimpde doodsbestaan ten opsigte van alle uitdrukking van menswees (kognitief, emotief en konatief) verhelder, genees en oopgebuig word om die vrug te dra van 'n liefdevolle, Godverheerlikende bestaan. Die verstand wat in 'n groot mate verduister is deur negering van God en verwarring oor wat sy wil vir ons lewe is, word deur die wedergeboorte in die gelowige verhelder om die volle, bevrydende waarheid oor God as ons enigste Lewensbron te sien. Die hart wat in liefde-loosheid en geveinsdheid verhard was, word in die gelowige genees om met hartlikheid en sensitiwiteit op God en sy doel vir ons lewe gerig te wees. Die wil wat in eiebelang ineengekrimp was, word in die gelowige lieflik oopgebuig om die eie lewe gewillig in diensbaarheid aan God te stel (Dordtse leerreëls 3/4:11). Die diensbaarheid en roepingsvervulling van die begenadigde gelowige word in konteks met die kerk en koninkryk geplaas. As lidmaat van die kerk, word die gelowige geroep om die gawes tot nut en saligheid van die ander lede aan te wend. As burger van die koninkryk word hy/sy geroep om op alle lewensterreine die liefde en geregtigheid van die Een wat sê: "Kyk, Ek maak alles nuut", te bedien en te weerspieël.

Hierdie reformatoriese benadering tot die gebeurlikheidsdimensie van die werklikheid (soos dit hierbo uiteengesit is) en die handelingsvelde wat daarin na vore kom, oefen 'n bepaalde invloed uit op die manier waarop prakties-teologiese navorsingsvrae geformuleer

word, asook op die invalshoek waarmee die navorsing gedoen en in 'n rigting gestuur word:

- Daar sal met die verwagting gewerk word dat die Skrif, as bron van God se openbaring, helder en genoegsame lig op die veld van ondersoek werp om die essensiële elemente wat daarin teenwoordig mag wees, te verhelder; om gesindhede wat daarin ter sprake kom, bloot te lê; en om duidelike merkers vir vernuwing van praksis aan te dui. Die gelowige navorser sal onder leiding van die Gees biddend vra dat hierdie openbaringslig wat uit die Skrif vloei vir hom/haar oopgemaak word.
- Weens die teosentriese beklemtoning van die benadering waarvan die wortels in die sestiende-eeuse Reformasie geleë is, sal die empiriese dimensie van die werklikheid nie bloot fisies gesien word nie. Daar sal van die veronderstelling uitgegaan word dat daar altyd 'n omramende goddelike element teenwoordig is wat as beoordelingsraamwerk gebruik word om die navorser te oriënteer ten opsigte van die ontstaan, ontwikkeling/verwikkeling en einde/voleindiging/bestemming van wat in die handelingsveld van die navorsingsterrein waargeneem word.
- Vanuit die invalshoek waarmee in hierdie werklikheidsbeskouing gewerk word, sal menslike handelings in al die dimensies van menswees (kognitief, emotief, konatief) beoordeel en ondersoek word in die mate waarin dit van geloofsgerigtheid op die lewende God spreek. Die handelingsveld waarop gekonsentreer word, sal nie alleen kerklike handelings behels nie, maar ook handelings in die koninkryk van God.

3. 'n Alternatiewe werklikheidsbeskouing waarin die klem meer lê op die horisontale betrokkenheid van God by die wêreld en die implikasies daarvan vir prakties-teologiese wetenskapsbeoefening

In hierdie afdeling word 'n alternatiewe werklikheidsbeskouing waarin die klem meer op die horisontale betrokkenheid van God by die wêreld lê, bespreek. Dit word krities-vergelykend gedoen met die oog daarop om moontlike eensydighede en oorvereenvoudigende elemente in die eie benadering te identifiseer. In die volgende afdeling word ook verantwoording gedoen van 'n werklikheidsbeskouing wat as 'n toereikende vertrekpunt vir prakties-teologiese wetenskapsbeoefening in die 21e-eeuse konteks kan dien.

In die 21e-eeuse konteks tree die verskynsel toenemend op die voorgrond om 'n meer horisontale, naturalistiese wêreldbeeld te gebruik as werklikheidsbeskoulike vertrekpunt vir die interpretasie van en rigtingaanduidende merkers ten opsigte van die handelingspraktis wat in prakties-teologiese navorsing ondersoek word. Teorieë rakende die gebeurlikheidsdimensie van die werklikheid soos dit in die naturalistiese benadering van Neo-Darwinisme asook in die konstruktivistiese denke van die postmoderne kultuur na vore kom, speel 'n belangrike rol in die ontwikkeling van hierdie visie op die werklikheid. Die groot denkverskuiwings wat in die westerse kultuur plaasgevind het, word deur Sire (1997:180) soos volg opgesom:

So in postmodernism there is a movement from (1) the Christian 'premodern' notion of a revealed determinable metanarrative to (2) the 'modern' notion of the autonomy of a human reason with access to truth of correspondence to (3) the 'post-modern' notion that we create truth as we construct languages that serves our purpose.

Enkele werklikheidsbeskoulike perspektiewe wat uit onderskeidelik die naturalistiese benadering en denke van die postmoderne kultuur voortvloei, word vervolgens bespreek.

Onder die invloed van naturalisme vind 'n kenmerkende verskuiwing plaas vanaf die vertikale dimensie waarin God die fondament van waardes is, na die horisontale dimensie waarin die klem geplaas word op die menslike bewussyn en self-determinasie. Van Huyssteen (2006:105) pleit vir interdisiplinêre dialoog tussen teologie en evolusionêre epistemologie.

Evolutionary epistemology will challenge theology, however, to take aboard seriously the implications of biological origins of an embodied human rationality, as well as the embodied history of the evolution of human cognition. This will have serious consequences for reductionist and overly abstract theological notions of the *imago Dei*. (Van Huyssteen, 2005:122.)

Geen etiese sisteem kan afgelei word bloot uit die aard van "dinge" buite die menslike bewussyn om nie (Sire, 1997:62). Hierdie klem op die horisontale dimensie bring die prakties-teologiese navorser wat sy/haar vertrekpunt in 'n teosentriese benadering neem, daartoe om te vra of die menslike aktiwiteit nie onderontwikkeld gelaat is in die eie benadering nie.

Ten opsigte van die implikasies van heersende natuurwetenskaplike teorieë oor die werklikheid, bespreek Venter (2009:544) die manier

waarop insigte van Neo-Darwinisme teologies verwerk kan word. Hy wys daarop dat panenteïsme toenemend beskou word as 'n werk-bare alternatief vir klassieke teïsme deurdat hierdie benadering 'n intieme verhouding tussen God en die wêreld veronderstel. Die wêreld word as 'n werklikheid beskou wat in God bestaan, terwyl God nog 'n mate van transendensie behou. Die metafoor wat ge-reeld deur voorstanders van hierdie benadering gebruik word, stel die wêreld as die liggaam van God voor (vgl. Clayton, 2003:213). Panenteïsme verskil van panteïsme in die sin dat die goddelike wese beskou word as meer as die heelal en dat dit nie volledig in die heelal opgaan nie (vgl. Attfield, 2006:69, 169). Wanneer panenteïsme langs die weg van prosesteologie gekanaliseer word, word die goddelike wese getipeer asof dit afhanklik van die skepping sou wees. Die goddelike agent se werksaamheid word as non-inter-vensie getipeer. Die skeppingshandeling word as 'n handeling van *kenosis* (selfontlediging) geïnterpreteer. Die goddelike handeling gaan gepaard met selflimitasie sodat aan die skepping ruimte vir selfverwesening gegee word. Die implikasie van hierdie beskouing is dat die outonomie van die skepping gerespekteer word en dat die goddelike kwesbaar word en in 'n sekere sin selfs "afhanklik" van die skepping raak (vgl. Pope, 2007:86; Barrett, 2000:314). Die im-plikasie van hierdie beskouing vir 'n praktiese teoloog wat sy/haar vertrekpunt in die soewereiniteit van God neem, kan onder andere wees dat daar gewaak moet word teen die gevaar om 'n dwang-matige element in te bou in die manier waarop die betrokkenheid van God by sy skepping voorgestel word.

Ten opsigte van die invloed van die postmoderne toestand/lewens-gevoel waarin die westerse kultuur verkeer, dui Johnston (2001:107) aan dat daar 'n siniese negatiewe ontwikkeling teen die gedagte van 'n groot metanarratief waarin die ontstaan, voortbestaan en volein-ding van alle dinge op 'n vaste manier en met seker antwoorde han-teer word. Daar is nie meer een metanarratief (meesternarratief) wat as omvattende verklarende raamwerk vir alle dinge funksioneer en alle ander narratiewe subordineer, kategoriseer en verreken nie (vgl. Lyotard, 1984:30). In postmodernisme het geen narratief, hetsy die narratief van die Christendom, hetsy die narratief van naturalisme of panteïsme, meer geloofwaardigheid as die ander een nie. Alle nar-ratiewe het ewe veel waardigheid (Sire, 1997:174). "The grand nar-rative has lost its credibility regardless of whether it is a speculative narrative or a narrative of emancipation." (Lyotard, 1984:37.) Sinis-me ontwikkel omdat dit so dikwels blyk dat mense die sekerheid van vaste formules en die direkte krag daarvan kan misbruik om eiebelang te beskerm.

In the postmodern period, confidence in humanity as an objective, omniscient knower has been smashed, destroying any hopes of ascertaining the truth about the universe, its facts or its values. (Naugle, 2002:174; vgl. Vanhoozer, 2003a:15.)

Relativisme tree op die voorgrond. Daar is geen universele waarhede rakende die wêreld nie. Die wêreld het geen intrinsieke karaktertrekke nie, daar is slegs verskillende maniere om dit te interpreteer.

Müller (2006:81, 82) verwys na 'n integrale wêreldbeeld waarin die hemel en aarde gesien word as aspekte van dieselfde werklikheid. Hierdie wêreldbeeld maak nie meer voorsiening vir 'n hiërargiese (van-bo-na-onder) hantering van die waarheid nie. Die klem verskuif van 'n eenmaal-klaar-geformuleerde-waarheid, na 'n voortdurende ontdek daarvan. Die klem verskuif van waarheidskonsepte na die proses wat na die waarheid soek. Konsepte soos onsekerheid, chaos, twyfel en teenstrydigheid, wat binne die klassieke teologiese wêreldbeeld (teïstiese wêreldbeeld) as negatief beoordeel is, word nou ontdek as betekenisvolle aspekte van menswees. Die post-moderne mens voel hoe die kettings van hom/haar afval. Die verslawing van konsepte wat van bo afgekondig word volgens die teologiese (teïstiese – FWdeW) wêreldbeeld, word nou verbreek. Eie ervarings kry geldigheid en mense ontvang die vrymoedigheid om daaroor te praat. Hulle aanvaar nie meer die konsep van 'n "hoër werklikheid" wat voorskriftelik vir die aardse lewe funksioneer nie. Die etiese en morele word binne die integrale wêreldbeeld nuut bedink en onderhandel.

Die alternatiewe benadering tot die gebeurlikheidsdimensie in die werklikheid, wat sy vertrekpunt in 'n horisontale swaartepunt neem, sou 'n bepaalde invloed uitoefen op die manier waarop prakties-teologiese navorsingsvrae geformuleer word, asook op die invalshoek waarmee die navorsing gedoen en in 'n rigting gestuur word:

- Die Skrif sou nie meer in alle gevalle hiërargiese, klinkklare, finale antwoorde hê op die kompleksiteit en veranderlikes waarmee in die werklikheid te doen gekry word nie.
- Weens die integrale verweefdheid van die goddelike by die horisontale dimensie van die skeppingsmatige, word aan God se betrokkenheid meer in terme van immanensie as transendensie gedink. Die navorser sou God in verrassende ruimtes en gestaltes en op radikaal ander wyses as wat geantisipeer of teologies voorgeskryf kan word, kon ontdek. Wanneer 'n konnotasie van non-

intervensie aan die goddelike handelingspraksis gekoppel word, sou daar in 'n prakties-teologiese navorsingsprojek in meer non-direktiewe taal berig word oor die goddelike betrokkenheid.

- Selfaktualisering en ruimte vir menslike kreatiwiteit en vryheid om na gelang van omstandighede te ontwikkel, sou die sleutelgedagtes wees wat as interpretasiekategorieë en rigtingaanduidende suggesties in prakties-teologiese teorievorming ten opsigte van menslike handelings gebruik word.

Alhoewel 'n vertrekpunt met 'n horisontale swaartepunt aanleiding kan gee tot eensydighede soos relativisme, miskenning van die majesteit van God en antroposentrisme, wys dit die navorser, met sy/haar wortels in die sestiende-eeuse Reformasie, dat daar in die 21e-eeuse konteks nie gewerk kan word met 'n absolutistiese manier van Skrifhantering, met transendentalistiese kategorieë waarin slegs die element van afstandelikheid beklemtoon word en met 'n benadering waarin die menslike faktor onderverreken word nie.

4. Kritiese verantwoording ten opsigte van sleutelelemente in die eie werklikheidsbeskouing waarmee die prakties-teologiese ondersoekveld in die 21e-eeuse konteks op 'n toereikende manier benader kan word

Die eie werklikheidsbeskouing waarmee gewerk word, sou voortdurend verantwoord moes word ten opsigte van kritiese vrae wat vanuit 'n alternatiewe wêreldbeskouing in die 21e-eeuse konteks daaraan gestel word. As vertrekpunt vir 'n kritiese benadering word dikwels na postfondasionalisme in die huidige konteks verwys.

Foundationalism must be rejected because it tends to give rise to fundamentalism, creationism and controversies such as the intelligent design debate. Postmodernism, on the other hand, is considered dangerous because of its excessive relativism, which sees everything as relational. Postfoundationalism incorporates critical realism and seeks to maintain a balanced position in-between the extremes. (Du Toit, 2009:3.)

Vir die doeleindes van die kritiese verantwoording ten opsigte van sleutelelemente in die eie werklikheidsbeskouing, word nie 'n keuse gemaak om postfondasionalisties te werk te gaan nie, maar om die kritiese elemente wat wesenlik onderliggend aan die konsep van reformasie is, te ontplooi. Die rede vir hierdie keuse is – soos later in die artikel verduidelik sal word – geleë in 'n benaderingswyse waarin

die kritiese faktor nie primêr in die menslike rede gelokaliseer word nie, maar in die lewende Woord van God wat krities deurbreek en vir ons dinge oopmaak wat andersins geslote sou bly.

Voordat die eie benadering ten opsigte van kritiese verantwoording ontplooi kan word, moet dit eers afgegrens word teenoor fundamentalisme. Om te sê dat alle vorms van ortodokse reformatoriese teologie wat sy vertrekpunt in Skrif-bepaaldheid neem per se fundamentalisties en daarom geslote is vir insigte van die natuurwetenskappe en intolerant is teenoor kritiek vanuit postmodernisme rakende die gevaar van outoritêre magismisbruik, sou 'n eensydige stelling wees. Vorster (2008:16) wys dat daar 'n fyn onderskeid getref moet word tussen die reformatoriese benadering en fundamentalisme. Fundamentalisme word deur 'n vorm van Skrifhantering gekenmerk wat as biblisme getipeer kan word. In biblisme word bybelse tekste as bewystekste gebruik en etiese beginsels word uit hierdie tekste afgelei vir die daarstelling van 'n rigiede ortopraksis waarin die openbarings-historiese relevansie en kultuur-historiese agtergrond van die Skrif nie in ag geneem word nie. Krüger (2006: 888) wys op die selektiewe element in die benadering van fundamentalisme wat op die beskerming van eiebelang gerig is.

What I shall understand by 'fundamentalism' is something else than mere 'conservatism', 'traditionalism' or 'orthodoxy' but rather: *the selective combination of traditional and modern/post-modern cultural and religious elements to protect and promote collective identity and interests in contemporary society.*

Omdat fundamentalisme ervaar dat hierdie identiteit in gevaar in die kontemporêre konteks verkeer, fortifiseer dit hierdie identiteit deur 'n selektiewe verwysing na leerstellings, geloofsinhoude en praktyke van die verlede. In 'n poging om die eie identiteit te bewaar, word op 'n aggressiewe wyse weerstand gebied teen verandering (Vorster, 2008:9). Zimmermann (2004:317) is van mening dat die premoderne denkwys (in die mate waarin dit steeds 'n invloed uitgeoefen het in die denkklimaat waarin die sestiende-eeuse Reformasie ontstaan het) ingebed is in 'n hermeneutiese sirkel waarin kennis van die self en die wêreld waarin ons leef in onlosmaaklike, interaktiewe verhouding met kennis van God gestel word. In hierdie hermeneutiese benadering is daar egter nie sprake van 'n vernietigende, uitsluitende sirkel (soos in die geval van fundamentalisme) nie, omdat dit diegene wat daarvolgens gedink het, juis in staat gestel het om hulle interpretatiewe horisonne te verbreed en om in dialoog te tree met die filosofiese en wetenskaplike ontwikkelings van daardie tyd. Met hierdie benadering is dit anders gestel as met die a-historiese en

antihermeneutiese etos wat in die meeste uitdrukkings van Christen-fundamentalisme na vore kom.

Een van die mees kenmerkende eienskappe van die premoderne denkklimaat, is dat daar van die veronderstelling uitgegaan word dat die wese van die werklikheid voorafgegaan word deur die ken van die werklikheid. Sire (1997:176) wys op die verskil tussen die premoderne benadering waarin die vertrekpunt in (teïstiese) ontologie geneem word teenoor die denke van die Verligting waarin prioriteit aan (menslike) kennis gegee word:

So in defining theism, we begin with God, defining as infinite and personal (triune), transcendent and immanent, omniscient, sovereign and good. Theism puts being before knowing. Enlightenment naturalism puts knowing before being. The shift came early in the 17th century with Descartes (1596-1650). For his philosophic approach – and the approach of almost all major philosophers from his time on – knowing is prior to being.

Hier is sprake van 'n verskuiwing vanaf die verhouding met die God wat skep en openbaar na die voorrang wat gegee word aan die mens wat op sy eie kan ken.

In die kritiese beoordeling van die toereikendheid van die eie werklikheidsbeskouing waarmee prakties-teologiese wetenskapsbeoefening aangepak word, vind ek aansluiting by Sire (1997:199) se teïstiese benadering:

Its [theism's – FWdeW] ground is neither the self nor the cosmos, but the God who transcends all – the infinite-personal God in whom all reason, all goodness, all hope, all love, all reality, all distinctions find their origin. It provides the frame of reference in which we can find meaning and significance.

Die hart van kritiese selfondersoek het daarmee te doen om voortdurend vernuwe te word deur die lewende God wat deur sy Woord ons inperkende en verwarde denkkonstruksies deurbreek en vir ons weer die heiligheid van die lewe toon.

Die vlakke waarop kritiese verantwoording sou moes plaasvind ten opsigte van die implikasies van die gekose reformatoriese werklikheidsbeskouing vir prakties-teologiese wetenskapsbeoefening in die 21e-eeuse konteks, sluit ten minste die volgende in:

- **Ten opsigte van die Skrif as primêre kenbron vir die interpretasie van en koersaanduiding vir die handelingspraksis wat ondersoek word**

In 'n skrifbepaalde benadering ('n benadering waarin die Skrif as primêre bron van lig en leiding in wetenskapsbeoefening beskou word) sou dit duidelik gemaak moes word wie/Wie aan die woord is wanneer die Skrif ter sprake kom. Vanhoozer (2003b:165) anker die herstel van Skrifgebruik in 'n hernieude besef dat dit God self is wat openbarend daarin aan die woord kom:

Scripture is not merely 'writing', but rather a key instrument in the communicative economy of the triune God in which the Father is revealed, the Son reveals, and the Spirit is the agent of revelation's perfection. So: whose God-talk counts, and why? The answer is: God's, because he is the triune Lord. Recovering Scripture theologically means acknowledging the Bible as a text of divine disclosure.

Met hierdie visie op Skrifgebruik, sou verby die moderne en post-moderne kritiek en suspisie beweeg kon word. Die Skrif word dan nie bloot as 'n tekstuele objek hanteer wat deur menslike rede geïnterpreteer kan word nie, maar met die heilige besef dat daar met 'n veld van goddelike kommunikasie te doen gekry word. Vir Vanhoozer (2003b:167) lê die behoud van die *sola Scriptura*-konsep – as die hoogste bron van gesag vir die lewe van die kerk – in die beskouing daarvan as die middel waardeur die stem van God, die gans Andere, gehoor word.

Sola Scriptura is a protest not against tradition as such but against the presumption that church history (interpretation) and Scripture (text) necessarily coincide. The testimony of the prophets and apostles fixed in biblical discourse thus guards against the hardening of human tradition into totalizing metanarrative. To the extent that *Sola Scriptura* is an indispensable tool of ideology critique, its future seems assured.

Die interpretatiewe werk van die kerk (*ecclesia semper reformanda*) is 'n taak waarin die Woord bedien word op 'n manier waarin menslike tradisie deur Christus self beoordeel word. *Sola Scriptura* behels dat Christus self deur sy Woord en Gees regeer en dat Hy die betekenis van die Woord vir 'n gelowige Skrifondersoeker ontsluit om die waarheid rakende ideologiese ontaarding en verstarring wat in die eie kring mag voorkom, te sien en daarmee te breek.

- **Ten opsigte van die teosentriese fokus (die vrymagtige, allesomvattende manier waarop God se betrokkenheid gevisualiseer word) in die prakties-teologiese ondersoek van die handelingspraksis**

Omdat die reformatoriese visualisering van God se betrokkenheid by die werklikheid sterk op die vertikale dimensie en op allesomvattendheid (betrokkenheid by die ontstaan, voortbestaan en voleinding van alle dinge) fokus, sou kritiese verantwoording moes plaasvind ten opsigte van moontlike voorstellings in die eie kring waarin die afstandelikheid van God eensydig beklemtoon word en in oorvereenvoudigde, absolutistiese denkkategorieë verval kan word.

Van der Walt (2009:374) meen dat die gedagte van die absolute andersheid van God wel 'n suiwer bybelse gedagte is. Die idee van God as die *absolute* transendente is egter geen skriftuurlike beskouing nie. Die bybelse radikale (ontiese) onderskeid of andersheid tussen God, wet en skepping plaas God nie op 'n afstand nie, maar bely saam met die Skrif dat God (in religieuse sin) naby die mens is. Barrett (2000:318) beklemtoon dat daar in die goddelike werking nie slegs van afstand sprake is in die sin dat God oor die skepping heers nie, maar ook van nabyheid wat gekenmerk word deur God se allesopofferende liefde (*kenosis*).

What is surely needed in the light of today's knowledge is the reconsideration of the church's doctrine of redemption and creation, and the relation between them. If the Lord God creates, sustains, reveals, redeems and perfects in the totality of the cosmic drama – exercising power that is always in complete subordination to utmost love – this gives a richer meaning to the word Gospel.

In die spanningsveld tussen afstandelikheid en nabyheid en tussen die omvattende betrokkenheid van God en absolutistiese beskouings rakende hierdie betrokkenheid, sou dit nodig wees om die eie benadering te verantwoord ten opsigte van die aard van die relasionele wat in hierdie betrokkenheid ter sprake kom. Zimmermann (2004:318) kombineer trinitariese met inkarnasionele teologie in die uitwerk van 'n hermeneutiek waarin menslike beskouings oor God nie in selfstandigheid nie, maar in 'n lewende verhouding met die vleesgeworde *Logos* gevorm word.

Complemented by the doctrine of Trinity, incarnational theology offers an ontology that places being-in-community at the heart of reality and gives ethical transcendence definite contours in the divine kenotic and redemptive events of cross and

resurrection. By becoming human, utter transcendence becomes graspable to human preunderstanding, and yet the extraordinary revealed within these forms transcends them infinitely. Our subjective impressions are always challenged and even proven wrong by the figure of Christ. No age or culture, no intellectual or poet is privileged in his knowledge of God; this is so, however, not because God is without definite content but because meaning and knowledge radiate from Christ himself rather than originate with us.

Troosryke sekerheid is nie in die mens se eie denkvermoë en subjektiewe indrukke geleë nie, maar in God se genadige openbaring in Christus. Dit is Christus wat Hom onlosmaaklik aan ons mensheid verbind en in die werklikheid van ons menslike bestaan ons oë oopmaak vir die verrassende manier waarop Hy ons bestaan in Hom vernuwe.

Pneumatologiese geloofsverankertheid in die lewende Christus verhinder die vorming van absolutistiese beskouings wat deur eie denkvermoë en losstaande van Christus gevorm is. Dit kweek 'n nederigheid in die waarnemer sodat omvattende denke oor die omvattende betrokkenheid van God nie in klaargemaakte, gearriveerdheid stol nie.

Because Christians are a people on the way to their final destiny, their knowledge cannot be the knowledge of those who have already arrived. To treat beliefs about ultimate reality as ultimate themselves would be to confuse being-on-the-way with reaching-the-goal, i.e. to espouse an epistemological form of over-realized eschatology. (Volf, 1992:104.)

- **Ten opsigte van die invalshoek waarmee menslike handelings (in die afhanklikheid van goddelike genade) in die handelingsveld waarop die prakties-teologiese ondersoek gerig is, waargeneem word**

Dit is belangrik dat daar in 'n benadering tot die werklikheid waarin daar kennelik met 'n teosentriese fokus gewerk word nie bloot terloops kennis geneem kan word van die konkrete aspekte wat in die menslike handelingspraksis waargeneem word nie. Prakties-teologiese teorievorming kan nie plaasvind in abstraksie van en in onafhanklikheid van ons ingebedwees in die konkrete wêreld nie. "For Christian theology one of the most crucial questions today should never be done in abstraction from the way we humans find ourselves concretely situated in the world." (Van Huyssteen, 2006:116.)

Die verhouding tussen kennis van God en kennis van onself werk na albei kante toe. Sonder kennis van God kan ons nie tot kennis van onself kom nie. Sonder kennis van onself en ons menslike bestaan waarin die *imago Dei* weerspieël word, word 'n belangrike bron van die sigbaarwording van die kennis van God egter vir ons toegesluit. Die implikasies hiervan vir prakties-teologiese wetenskapsbeoefening is verreikend.

Christian narratives of the triune God shape, and are shaped by, the concrete practices of the church. When theologians attempt to modify these narratives in ways that drift too far from the common practices of everyday believers, they will certainly be called to account by those who do not simply *talk* about the narrative, but *live their lives* accordingly. (Cunningham, 2003:200.)

Vanuit die invalshoek waarmee daar in die gekose reformatoriese werklikheidsbeskouing gewerk word, sal die ondersoek van menslike handelingspraksis nie tot die waarneem en verklaring van blote sosiologiese of psigologiese gedragspatrone begrens word nie. Dit wat in die konkrete handelingspraksis waargeneem word, sal altyd gekontekstualiseer word in die spanningsveld tussen selfsentriese en a-sentriese lewe; tussen 'n selfaktualiserende lewensgerigtheid en 'n lewensgerigtheid waarin daar in afhanklikheid van die genade van God geleef word:

To be human is, on Christian account, to have one's being outside of oneself, to owe one's being to the being and activity of the triune God. True humanity is thus not possessed identity but rather life in a perpetual movement of receiving and responding to a gift. (Webster, 2003:228.)

5. Slot

In hierdie artikel is gepoog om die belang daarvan aan te toon dat die praktiese teoloog in sy/haar metateoretiese besinning rekening moet hou met die wesenlike invloed van werklikheidsbeskouing op die invalshoek waarmee die navorsingsterrein benader word. Wanneer die eie werklikheidsbeskouing nie uitdruklik uitgespel word en nie ten opsigte van beskouings wat met ander invalshoeke werk, verantwoord word nie, kan eensydighede ontwikkel en verstarring in prakties-teologiese wetenskapsbeoefening intree.

Daar is verder gepoog om die prakties-teologiese implikasies van die reformatoriese werklikheidsbeskouing met sy wortels in die ses-tiende-eeuse protestantse Reformasie te verantwoord, ten opsigte

van die implikasies van 'n alternatiewe werklikheidsvisie waarin die handelingspraksis in die navorsingsveld van Praktiese Teologie meer vanuit die horisontale dimensie benader word. In 'n kritiese verantwoording van die eie reformatoriese benadering is gepoog om die Skrifbepaaldheid, teosentriese fokus en tipering van menslike handelingspraksis as 'n weerspieëling van die beeldskap van God (*imago Dei*) wat kenmerkend van hierdie benadering is, opnuut te verantwoord ten opsigte van die verhouding tussen goddelike en menslike elemente en te kontekstualiseer ten opsigte van die uitdagings wat in die 21e-eeuse konteks gestel word aan 'n toereikende visie op die werklikheid.

Geraadpleegde bronne

- ATTFIELD, R. 2006. *Creation, evolution and meaning*. Aldershot: Ashgate.
- BARRETT, P.J. 2000. Toward a trinitarian "theory of everything". (In Du Toit, C.W., ed. *Evolution and creativity: a new dialogue between faith and knowledge*. Pretoria: Research Institute for Theology and Religion. p. 303-329.)
- BAVINCK, H. 1913. *Christelike wereldbeshouwing*. Kampen: Kok.
- CALVIJN, J. 1956. *Institutie*. Deel 1. 3e druk. Vert. deur A. Sizoo. Delft: Meinema.
- CLAYTON, P. 2003. God and world. (In Vanhoozer, K.J., ed. *The Cambridge companion to postmodern theology*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 203-218.)
- COLSON, C. & PEARCY, N. 1999. *Developing a Christian worldview of the Christian in today's culture*. Wheaton: Tyndale.
- CUNNINGHAM, D.S. 2003. The Trinity. (In Vanhoozer, K.J., ed. *The Cambridge Companion to postmodern theology*. Cambridge: Cambridge University Press. p. 186-202.)
- DINGEMANS, G.D.J. 1996. *Manieren van doen – inleiding tot de studie van de praktische theologie*. Kampen: Kok.
- DORDTSE LEERREËLS. 2003. Dordtse leerreëls. (In *Die berymde en omgedigte Psalms en ander Skrifberymings in gebruik by die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika*. Wellington: NG Kerkuitgewers. p. 73-109.)
- DU TOIT, C.W. 2009. Towards a new natural theology based on horizontal transcendence. *Hervormde teologiese studies*, 65(1):1-8.
- JOHNSTON, G. 2001. *Preaching to a postmodern world: a guide to reaching twenty-first century listeners*. Grand Rapids: Baker.
- KRÜGER, J.S. 2006. Religious fundamentalism: aspects of a comparative framework of understanding. *Verbum et ecclesia*, 27(3):886-908.
- KUYPER, A. 1899. *Calvinism*. Amsterdam: Höveker & Wormster.
- LYOTARD, J-F. 1984. *The postmodern condition: a report on knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- MÜLLER, J.C. 2006. *Opstanding*. Wellington: LuxVerbi.BM.
- NAUGLE, D.K. 2002. *Worldview: the history of a concept*. Grand Rapids: Eerdmans.

- NEDERLANDSE GELOOFSBELYDENIS. 2003. Nederlandse Geloofsbelydenis. (*In Die berymde en omgedigte Psalms en ander Skrifberymings in gebruik by die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika. Wellington: NG Kerkuitgewers. p. 5-32.*)
- NEWPORT J.P. 1998. The New Age movement and the biblical worldview: conflict and dialogue. Grand Rapids: Eerdmans.
- POPE, S.J. 2007. Human evolution and Christian ethics. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCHAEFFER, F.A. 1985. The complete works of Francis A. Schaeffer: a Christian worldview. Westchester: Crossway.
- SIRE, J.W. 1997. The universe next door: a basic worldview catalog. Downers Grove: InterVarsity.
- VAN DEN BRINK, G. 1999. Was Kuyper a reformed epistemologist? (*In Van der Kooi, C. & De Bruijn, J., eds. Kuyper reconsidered – aspects of his life and work. Amsterdam: VU Uitgeverij. p. 158-165.*)
- VAN DER WALT, B.J. 1991. The idea of reform. (*In Van 't Spijker, W., Red. Calvin: Erbe und Auftrag. Festschrift für Wilhelm Heinrich Neuser zum 65. Geburtstag. Kampen: Kok. S. 18-30.*)
- VAN DER WALT, B.J. 2009. Johannes Calvyn (1509-1564) se visie op die werklikheid: 'n Christelik-filosofiese waardering. *Tydskrif vir geesteswetenskappe*, 49(3):365-396.
- VAN DER WALT, B.J. 2010. At home in God's world: a transforming paradigm for being human and for social development. Potchefstroom: Institute for Contemporary Christianity in Africa.
- VAN HUYSSTEEN, J.W. 2005. Human origins and religious awareness – in search of human uniqueness. *Studia theologica* 59:104-128.
- VAN HUYSSTEEN, J.W. 2006. Alone in the world? Human uniqueness in science and theology. Grand Rapids: Eerdmans.
- VANHOOZER, K.J. 2003a. Theology and the condition of postmodernity: a report on knowledge (of God). (*In Vanhoozer, K.J., ed. The Cambridge companion to postmodern theology. Cambridge: Cambridge University Press. p. 3-25.*)
- VANHOOZER, K.J. 2003b. Scripture and tradition. (*In Vanhoozer, K.J., ed. The Cambridge companion to postmodern theology. Cambridge: Cambridge University Press. p. 149-169.*)
- VENTER, C.J.H. 1995. Die Woord in die werklikheid: wetenskapsteoretiese perspektiewe op diakoniologie. *In die Skriflig*, 29(1 & 2):181-202.
- VENTER, R. 2009. God after Darwin: the promise of trinitarian theology. *Nederduitse Gereformeerde teologiese tydskrif*, 50(1 & 2):541-551.
- VOLF, M. 1992. The challenges of protestant fundamentalism. (*In Küng, H. & Moltmann, J., reds. Fundamentalism as an ecumenical challenge (English translation). London: SCM. p. 97-106.*)
- VORSTER, J.M. 2008. The challenge of contemporary religious fundamentalism. Pretoria: Church History Society of Southern Africa.
- WEBSTER, J. 2003. The human person. (*In Vanhoozer, K.J., ed. The Cambridge companion to postmodern theology. Cambridge: Cambridge University Press. p. 219-234.*)
- WELKER, M. 1991. Reformierte Theologie Heute: Reformierte Theologie am Ende des 20. Jahrhunderts. (*In Van 't Spijker, W., Red. Calvin: Erbe und Auftrag. Festschrift für Wilhelm Heinrich Neuser zum 65. Geburtstag. Kampen: Kok. S. 391-409.*)

WOLTERS, A.M. 1992. Die skepping herwin: bybelse grondslae vir 'n reformatoriese lewensbeskouing. Potchefstroom: PU vir CHO.

WOLTERS, A.M. 2005. Creation regained: biblical basics for a reformational worldview. 2nd ed. Grand Rapids: Eerdmans.

ZIMMERMANN, J. 2004. Recovering theological hermeneutics: an incarnational-trinitarian theory of interpretation. Grand Rapids: Baker Academic.

Kernbegrippe:

kritiese verantwoording, die noodsaak van
metateoretiese vertrekpunte ten opsigte van werklikheidsbeskouing
werklikheidsbeskouing, alternatiewe
werklikheidsbeskouing, reformatoriese
wetenskapsbeoefening, prakties-teologiese

Key concepts:

critical reflection, the need for
metatheoretical points of departure regarding view on reality
scientific research, practical-theological
view on reality, alternative
view on reality, reformed

